

تحلیل محتوای کتاب تفکر و سبک زندگی پایه هشتم از نظر میزان درگیری فعال فراگیران براساس تکنیک ویلیام رومی

زهرا کریم نژاد لالمی^۱، محمدرضا تبادار^۲

^۱ مدرس دانشگاه فرهنگیان بنت الهدی صدر رشت (نویسنده مسئول)

^۲ دانشجوی کارشناسی رشته آموزش ابتدایی، دانشگاه فرهنگیان (پردیس امام علی(ع))، گیلان

چکیده

تحقیق حاضر با هدف تعیین میزان درگیری فعال فراگیران با کتاب تفکر و سبک زندگی (چاپ ۱۴۰۰) پایه هشتم متوسطه اول (متن و تصویر) انجام شد. جهت تحلیل محتوای متن کتاب، ۶ صفحه از هر بخش به صورت نمونه گیری تصادفی و برای تحلیل محتوای تصویری، تمامی تصاویر کتاب به عنوان نمونه مورد مطالعه انتخاب شدند. جهت تعیین میزان درگیری فراگیران با محتوای موردنظر از روش تحقیق توصیفی از نوع تحلیل محتوای کمی براساس الگوی ویلیام رومی استفاده شد. بر اساس یافته های پژوهش، ضریب درگیری یادگیرنده در بخش متن، ۰،۴ و در بخش تصاویر ۰،۱ به دست آمد. نتایج نشان داد، کتاب تفکر و سبک زندگی پایه هشتم در بخش محتوای متن به شیوه ای فعال طراحی شده است در حالی که مقدار ضریب درگیری در بخش تصاویر کم تر از حداقل معیار لازم بوده و این نشان دهنده ی غیرفعال بودن تصاویر کتاب است.

واژه های کلیدی: تحلیل محتوا، تفکر و سبک زندگی، پایه هشتم، تکنیک ویلیام رومی.

مقدمه

تعلیم و تربیت، کوششی هدفمند و مبتنی بر داشتن راهبرد مؤثر در تعامل بین یادگیرنده، یاددهنده و هدایت یادگیری Learning است (دهقانی و پاکمهر، ۱۳۹۴). هدف نهایی تعلیم و تربیت این است که شخص را برای تفکری روشن، منطقی و فکری سازنده توانا سازد تا بتواند مشکلات و معضلات زندگی را به نحوی مناسب حل نماید (مرادی‌شهادی، ۱۳۹۶). در این میان، برنامه‌های درسی به مثابه قلب نظام تعلیم و تربیت و ابزاری در جهت تحقق اهداف آموزش و پرورش بیشتر مورد توجه قرار گرفته‌اند (مصلح امیردهی و احمدی جویباری، ۱۳۹۸) از آنجا که نظام آموزشی در کشورمان متمرکز است، یقیناً یکی از مؤلفه‌های مهم در آموزش، برنامه‌های درسی رسمی و به تبع آن، کتاب و اسناد برنامه درسی است (دهقانی، ۱۳۹۶). نظام آموزش و پرورش، آینده‌ی هرکشور را از نظر توسعه‌ی علمی، بالندگی فرهنگی و حتی پیشرفت اقتصادی می‌سازد، زیرا اساس و شالوده‌ی توانایی‌های متخصصین یک کشور در آن نظام شکل می‌گیرد. یکی از ارکان مهم آموزش و پرورش به خصوص در نظام‌های آموزشی متمرکز نظیر ایران، کتاب درسی Text book است. به دلایل ساختار آموزشی و برنامه درسی حاکم بر آموزش و پرورش کشور، کتاب‌های درسی، رسانه‌ای هستند که همه روزه معلمان و شاگردان از آن استفاده می‌کنند، لذا گاهی اوقات به عنوان تمام برنامه درسی معلم بر آن تأکید می‌کند (عالم زاده، ۱۳۹۶). در نظام آموزشی ایران، کتاب درسی که اصلی‌ترین ابزار و مرجع آموزشی است، توسط سازمان برنامه‌ریزی و تألیف کتاب‌های درسی تهیه می‌شود (سهرابی، موسوی، قدوسی، ۱۳۹۹). در حقیقت کتاب درسی در نظام‌های آموزشی سند مکتوب و مدون تعلیم و تربیت به شمار می‌آید که فعالیت‌ها و تجارب یادگیرندگان بر اساس آن سازماندهی می‌شوند (قربانی، غلامی، داداش زاده، ۱۳۹۶). کتاب به عنوان اولین رسانه برای انتقال افکار و عقاید، نقش مهمی در یادگیری دارد. کتاب درسی مهم‌ترین ابزار یادگیری است و رسانه‌های آموزشی دیگر حول محور کتاب درسی قرار دارند. یونسکو (۲۰۰۵) با ارائه تعریف کتاب درسی، و مواد یادگیری Learning materials جایگاه و نقش آن‌ها را در فرایند یادگیری تبیین کرده است. «کتاب درسی وسیله اصلی یادگیری است که برای دستیابی به مجموعه خاصی از نتایج آموزشی طراحی شده و شامل متن، تصویر و یا متن همراه تصویر است و به‌طور سنتی مجموعه‌ای چاپی است که آسان‌سازی توالی فعالیت‌های یادگیری را هدایت و راهنمایی می‌کند» (نوریان، ۱۳۹۵). بنابراین، یک کتاب درسی مناسب باید مبتنی بر اصول علمی و طراحی آموزشی باشد تا بتواند به هدف‌ها و رسالت‌های تعلیم و تربیت کمک کند (پوراحسان، رحیمی، زندوانیان، ۱۳۹۹).

کتاب درسی تنها به‌عنوان ابزاری برای آموزش مطرح نیست بلکه کاربرد گسترده آن در مدارس، دانش‌آموزان را در معرض عقاید، ایده‌ها و افکار گوناگونی قرار می‌دهد (کرپیندورف، ۱۳۹۷). در کشور ما، بیش‌تر فعالیت‌های آموزشی در چهارچوب کتاب‌های درسی صورت می‌گیرد و بیش‌ترین فعالیت‌ها و تجربه‌های آموزشی دانش‌آموزان و معلمان حول محور آن سازماندهی می‌شود (براهوئی مقدم، ۱۳۹۸). این در حالی است که با توجه به وسعت کشور، تنوع و تعداد اقوام و مشکلات ناشی از آن، رشد سریع علوم و فناوری، تغییر سریع در هنجارها و ارزش‌های اجتماعی، ضرورت دارد که کتاب‌های درسی با دقت کافی و در حد امکان، عاری از هر عیب و نقص و مطابق با اهداف تعیین شده و اصول علمی تألیف شوند (عالم زاده، ۱۳۹۶). در میان عناصر اصلی برنامه‌ریزی درسی، یعنی اهداف، محتوا Content، راهبردهای یاددهی و یادگیری و ارزشیابی، محتوا به عنوان عنصر اصلی و هسته‌ی مرکزی برنامه‌های آموزشی، همواره مورد توجه بوده است (رحمانی، مزیدی، محمدی، ایمانی‌فرد، ۱۳۹۸). کتاب درسی به عنوان وسیله ارائه محتوا از اجزای مختلفی نظیر عنوان، متن، تصویر، فعالیت‌ها و پرسش‌ها تشکیل شده است (دهقانی و پاکمهر، ۱۳۹۴). محتوای برنامه درسی همان موضوعات درسی است که از آن به عنوان وسیله‌ای برای رسیدن به اهداف استفاده می‌شود. در واقع محتوا عبارت است از مجموعه مفاهیم، اصول، مهارت‌ها، ارزش‌ها و گرایش‌ها که از سوی برنامه ریزان و به منظور تحقق اهداف انتخاب و سازمان‌دهی می‌شوند (قربانی، غلامی، داداش زاده، ۱۳۹۶). محتوای برنامه درسی باید

از ویژگی‌هایی همچون صحت، دقت، موضوعیت، عینیت، تناسب با اهداف اجتماعی، تجارب یادگیری و پرورش استعدادها و پیشروی در کسب مفاهیم و توسعه دانایی‌ها برخوردار باشد (براهوئی مقدم، ۱۳۹۸). چگونگی سازمان‌دهی محتوا در کتاب‌های درسی، نقش کلیدی در کارایی برنامه درسی اجرا شده ایفا می‌کند و به اعتقاد هوی، مینگین و یوهمین Mingyen Hui Yuhmin سازماندهی مطلوب آن می‌تواند پیشرفت تحصیلی فراگیران را به همراه داشته باشد (دهقانی و پاک‌مهر، ۱۳۹۴). بازنگری و اصلاح مستمر برنامه‌های درسی امری ضروری است که به منظور پاسخگویی به نیازهای جامعه‌ی در حال تغییر باید انجام شود و دلیل تأکید بر این امر، اجتناب از کهنگی برنامه‌های درسی و در نتیجه بی‌فایده شدن آن‌ها می‌باشد (رحمانی، مزیدی، محمدی، ایمانی‌فرد، ۱۳۹۸). برنامه‌ها و کتاب‌های درسی که از مهم‌ترین اجزاء نظام آموزشی هستند، باید پیوسته از نظر تناسب و کفایت، ایجاد قدرت تفکر و تعقل، مورد ارزیابی قرار گرفته و متناسب با یافته‌های جدید در آن‌ها تجدید نظر صورت گیرد (دهقانی و پاک‌مهر، ۱۳۹۴). کتاب تفکر و سبک زندگی از کتب جدید درسی در دوره متوسطه اول محسوب می‌شود که در پایه هفتم و هشتم (دوره متوسطه اول) در ادامه برنامه درسی تفکر و پژوهش پایه ششم ابتدایی، حول دو محور عمده تفکر، آداب و مهارت‌های زندگی (سبک زندگی) تنظیم گردیده است. این کتب در دو بخش مشترک و ویژه، تدوین شده است. بخش مشترک برای دختران و پسران یکسان است، اما بخش ویژه در پایه هفتم فقط برای دختران و در پایه هشتم نیز فقط برای پسران است. برای درک ابعاد مختلف کتاب تفکر و سبک زندگی ارائه تصویری از مفاهیم پایه‌ای آن ضروری به نظر می‌رسد که در ادامه به آن اشاره می‌شود. تفکر یعنی توانایی انسان در اینکه از یک سری مقدمات، نتایجی را به روش حل مسئله، قیاس، استقراء، آزمایش، همه‌جانبه‌نگری و خلاقیت ذهنی کشف کند. همچنین سبک زندگی در حقیقت الگویی کموبیش ثابت در تفکر، احساس و عمل است که ریشه‌های آن در خانواده ساخته می‌شود و تحت تأثیر متغیرهایی مانند سلامت و ظاهر فرد، نگرش‌های والدین، وضعیت اقتصادی و اجتماعی خانواده و شکل زندگی جمعی خانواده و نقش جنسیتی قرار دارد. به‌طور یقین به‌منظور رسیدن به اهداف از پیش تعیین شده در درس تفکر و سبک زندگی باید از برنامه درسی مشخصی پیروی کرد. برنامه‌های درسی از عناصر و اجزای مختلفی تشکیل شده‌اند. هر قدر میزان هماهنگی و همخوانی این عناصر بیشتر باشد و هر عنصر به شکل مطلوب ارائه و اجرا شود، امکان به فعلیت درآمدن توانمندی‌های بالقوه برنامه درسی موردنظر افزایش می‌یابد (سرابی و احمدی، ۱۳۹۸).

از طرفی چگونگی تنظیم محتوای کتب درسی عامل مهمی در تعیین چگونگی یادگیری است. گاهی عدم کارایی و نامناسب بودن محتوا و عدم تناسب آن با توانایی درک و فهم دانش آموزان، یادگیری را مشکل می‌کند یا نتیجه‌ای کمتر از انتظار به بار می‌آورد. از طرفی محتوای برنامه درسی می‌تواند یادگیرنده را برای تفکر و تعقل بر مسائل آماده کند و از طرف دیگر می‌تواند او را حفظ کردن مطالب عادت دهد (حقوردی، مال میر، قاسم‌خانی، ۱۴۰۰). اهداف کتاب درسی، پشتیبانی از معلمان و فراگیران در فرایند یادگیری است. بدین منظور، برای کتاب‌های درسی کارکردهایی تعیین می‌شود تا بتوانند پشتیبانی‌های مورد نیاز دانش‌آمزان و معلمان را به‌خوبی تأمین کنند. یکی از مهم‌ترین کارکردهای کتاب درسی، تشویق دانش‌آمزان به یادگیری است. یک کتاب درسی در صورتی می‌تواند فراگیران را به یادگیری تحریک کند که در طراحی آن اصول و راهبردهایی مورد توجه قرار گرفته باشد. در همین راستا یکی از مهم‌ترین راهبردها، ارائه محتوا مبتنی بر تحقیق است. این راهبرد دانش آموز را به تعامل با متن فرا میخواند و به خواندن متفکرانه‌تر تشویق می‌کند (نوریان، ۱۳۹۴). روش فعال یاددهی-یادگیری، یعنی روشی که دانش‌آموز، خود، فعالانه با کار و فعالیت‌های اکتشافی خود، به دنبال شناخت حقایق و وقایع پیرامونی، کسب دانش‌های ضروری، کسب مهارت‌های ضروری، کسب نگرش‌های ضروری و ساخت معنا و تجربه جدید است. لازمه تحقق این مهم، ضمن استفاده معلم از روش‌های یاددهی-یادگیر فعال در کلاس درس، تهیه، تنظیم و تدوین محتوای آموزشی کتاب درسی به‌صورت فعال است (دهقانی، ۱۳۹۶). در اغلب فرایندهای آموزشی، آثار و اهداف مورد نظر از یادگیری به دست نمی‌آید. کلاس محل

تکثیر دانش و اطلاعات است و معلم می‌کوشد کلیه‌ی اطلاعات و مفاهیم را در ذهن دانش‌آموزان انبار کند. در نتیجه، آموزش و یادگیری به انباشت اطلاعات تبدیل می‌شود (رحمانی، مزیدی، محمدی، ایمانی‌فرد، ۱۳۹۸). گاهی اوقات این بی‌توجهی نقش کتاب درسی را کم رنگ کرده و پدیده‌ای به نام «جزوه نویسی» در کلاس درس رواج می‌یابد و بخش عمده‌ای از زمان کلاس درس به نوشتن جزوه توسط فراگیران اختصاص می‌یابد (نوریان، ۱۳۹۵). بنابراین برنامه‌ریزی، تدوین، تغییر و روزآمد کردن کتب درسی به‌عنوان بخشی از برنامه‌های درسی، یکی از الزامات نظام آموزشی است. این کار به متصدیان و مؤلفان کتاب‌های درسی کمک می‌کند تا در هنگام تدوین، گزینش و انتخاب محتوای کتاب‌های درسی دقت بیشتر نمایند تا ضمن تسهیل یادگیری، زمینه پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان را فراهم آورند (دهقانی، ۱۳۹۶). همچنین بررسی نحوه‌ی عملکرد محتوای کتاب درسی می‌تواند بسیاری از مشکلات موجود در یاددهی - یادگیری، ارزشیابی و تحقق اهداف آموزش را روشن نماید (عالم زاده، ۱۳۹۶). به نظر می‌رسد یکی از راه‌های کسب اطمینان از این تناسب، تجزیه و بررسی متن یا تحلیل محتوا (Content Analysis) است. امروزه تحلیل محتوا به‌عنوان یک روش تحقیق به‌طور گسترده مورد استفاده پژوهشگران در رشته‌های مختلف علوم قرار می‌گیرد (نوریان، ۱۳۹۴).

تحلیل محتوا به مثابه تکنیکی پژوهشی شامل شیوه‌های تخصصی در پردازش داده‌های علمی است. هدف تحلیل مانند همه تکنیک‌های پژوهشی فراهم آوردن شناخت، بینشی نو، تصویر واقعیت و راهنمای عمل است (کریپندورف، ۱۳۹۷). تعاریف متعددی از تحلیل محتوا ارائه شده است. در ابتدا تنها آن را فنی برای توصیف پیام‌های ارتباطی می‌دانستند ولی به مرور و با گسترش تحقیقات، تعاریف جامع‌تری نیز برای آن ارائه شد (نوریان، ۱۳۹۴). کریپندورف (Krippendorff, ۱۳۹۴) تحلیل محتوا را تکنیک پژوهشی معرفی می‌کند که به منظور استنباط تکرارپذیر و معتبر از داده‌ها در مورد متن آنها به‌کار می‌رود (مرادی-شهادی، ۱۳۹۶). در تعریف دیگری، برلسون (Berleson ۱۹۵۹) تحلیل محتوا را «تکنیکی پژوهشی برای توصیف عینی، منظم و کمی Quantitative systematic Objective محتوای آشکار پیام» به شمار آورده است. (کتاب دوم) درواقع، تحلیل محتوا، روش منظم برای توصیف عینی و کمی محتوای کتاب‌ها و متون برنامه‌درسی و یا مقایسه پیام‌ها و ساختار محتوا با اهداف اهداف برنامه درسی است (یارمحمدیان، ۱۳۹۲). تعاریف گوناگون از تحلیل محتوا، نشان دهنده دیدگاه‌ها و نگرش‌های مختلف متخصصان این حوزه از تحقیق است. تحلیل محتوا روشی است که دو بعد کمی و کیفی Qualitative دارد. در این نوع پژوهش، می‌توان هم از داده‌های کمی و هم از داده‌های کیفی استفاده کرد (نوریان، ۱۳۹۴). تحلیل محتوا کاربردهای متنوعی دارد که یکی از آنها تحلیل محتوای کتاب‌های درسی است. این تحلیل کمک می‌کند تا مفاهیم، اصول، نگرش‌ها، باورها و کلیه اجزای مطرح شده در قالب درس‌های کتاب، مورد بررسی علمی قرار گیرد و با هدف‌های برنامه‌ی درسی، مقایسه و ارزشیابی شوند. برای مثال ممکن است کتاب درسی، نگرش‌ها یا حالت‌هایی را تشویق کند که با اهداف برنامه درسی همخوانی نداشته باشند (یارمحمدیان، ۱۳۹۲). به اعتقاد داگبی (Dogbey ۲۰۱۰) با تحلیل درست و منطقی کتاب‌های درسی، می‌توان در جهت شناخت پاره‌ای از مشکلات تحصیلی و یادگیری دانش‌آموزان گام برداشت و به انجام اقدام‌های اساسی برای رفع نواقص، کاستی‌ها و قرار دادن اصولی مفاهیم برنامه‌درسی در کتاب‌ها دست زد. از طرفی به دلیل گنجانده شدن قسمت عمده مفاهیم مورد نیاز در یادگیری و آموزش رسمی در کتاب و به تبع آن یافتن سمت و سوی فعالیت‌های معلم با آن انجام مطالعات پژوهشی و تحلیل محتوا به منظور برنامه‌ریزی و تغییر در کتاب‌های درسی از اهمیت بسیار ویژه‌ای برخوردار است (کم‌توان) از جمله روش‌های تحلیل محتوا که به معلمان کمک می‌کند تا علاوه بر تحلیل ویژگی‌های ظاهری کتاب، به تحلیل کتاب از جنبه‌های مختلف بپردازند، روش ویلیام رومی William Rummy است. رومی معتقد است که محتوای کتاب‌های درسی باید موضوعات را به شیوه اکتشافی مطرح نمایند. زیرا یادگیری حقیقی نتیجه فعالیت یادگیرنده است. چنانچه محتوا به گونه‌ای ارائه شود که روحیه کشف را در فراگیر به‌وجود آورد تا او خود به دنبال پاسخ سؤالاتش باشد، نتایجی را که به‌دست

می‌آورد فعالیت او را برای یادگیری بیشتر تقویت می‌کند. وی چنین محتوایی را «فعال» می‌نامد. «محتوای فعال» با ارائه سؤالات، تصاویر، مثال‌ها و... انگیزه یادگیری را در خواننده ایجاد می‌کند. چنین محتوایی به صورت مسله مطرح می‌شود تا فراگیر برای پاسخ‌گویی به آن طرحی را در نظر بگیرد، اطلاعات جمع‌آوری کند و پس از آزمایش و نتیجه‌گیری بتواند آن را تعمیم دهد. در مقابل محتوایی که صرفاً با ارائه دانش و اطلاعات، حقایق و مفاهیم را معرفی و سپس نتایج و اصول کلی را مطرح می‌سازد «محتوای غیرفعال» معرفی می‌کند (حسن‌مرادی، ۱۳۹۶). رومی بیان می‌کند: «محتوا باید به شکلی ارائه شود که دانش آموز را نسبت به یادگیری برانگیزد و سبب فعالیت او در امر یادگیری گردد». این دیدگاه با دیدگاه‌های دیویی، پیاز، آزوبل و بروئر Piaget Ausubel Bruner Dewey درباره ی ارائه محتوا به شیوه‌ی فعال رابطه تنگاتنگ و نزدیک دارد. لذا روش رومی به عنوان یک تکنیک موثر ارزشیابی ارائه فعال با زیر بنای تئوریک بسیار قوی می باشد (حقوردی، المیر، قاسمخانی، ۱۴۰۰). در سال‌های اخیر تغییراتی مهم در برنامه‌ها و نظام آموزشی و به تبع آن در تهیه و تنظیم کتاب‌ها و مواد آموزشی صورت گرفته است که این تغییرات در راستای مشارکت دانش‌آموزان در فرایند یاددهی و یادگیری بوده است (رحمانی، مزیدی، محمدی، ایمانی‌فرد، ۱۳۹۸). در سال‌های اخیر با تغییراتی که در نظام آموزشی ایران روی داده و با تغییر آن به نظام سنواتی ۳-۶-۳ طبیعی است که کتاب‌های درسی نیز تغییر یافته‌اند (عالم زاده، ۱۳۹۶). از طرفی به دلیل گنجانده شدن قسمت عمده مفاهیم مورد نیاز در یادگیری و آموزش رسمی در کتاب و به تبع آن یافتن سمت و سوی فعالیت‌های معلم با آن انجام مطالعات پژوهشی و تحلیل محتوا به منظور برنامه‌ریزی و تغییر در کتابهای درسی از اهمیت بسیار ویژه‌ای برخوردار است. با توجه به موارد ذکر شده و اهمیت کتاب درسی در نظام آموزشی متمرکز کشورمان، تحقیق حاضر با هدف بررسی و تحلیل محتوای متن و تصاویر کتاب تفکر و سبک زندگی پایه هشتم متوسطه اول (چاپ ۱۴۰۰)، در جهت پاسخ‌گویی به این سؤال اصلی می‌باشد که میزان درگیری دانش‌آموزان با متن و تصاویر این کتاب چقدر است. امید است که نتایج تحقیق حاضر بتواند در اصلاح کتاب مورد نظر توسط متخصصان حوزه تألیف راهگشا باشد.

پاورقی‌های لازم:

اسامی قرمز شده داخل متن

Learning materials

Learning

krippendorff,K

Dogbey

Yuhmin Mingyen Hui

Text book

Content

Berleson

Quantitative systematic Objective

Qualitative

William Rummy

Dewey Piaget Ausubel Bruner

Content Analysis

پرسش اصلی پژوهش:

آیا کتاب تفکر و سبک زندگی پایه هشتم براساس مدل ویلیام رومی به صورت فعال ارائه شده است؟

پرسش های فرعی:

سؤالات فرعی پژوهش عبارت اند از:

۱. آیا متن کتاب تفکر و سبک زندگی پایه هشتم چاپ ۱۴۰۰ براساس مدل ویلیام رومی به شیوه فعالی ارائه شده است؟
۲. آیا تصاویر کتاب تفکر و سبک زندگی پایه هشتم چاپ ۱۴۰۰ براساس مدل ویلیام رومی به شیوه فعالی ارائه شده است؟

پیشینه پژوهش

در زمینه بررسی میزان فعال بودن و غیرفعال بودن کتاب درسی تفکر و سبک زندگی پایه هشتم متوسطه اول پژوهشی صورت نگرفته است. لذا پیشینه مرتبطی در بررسی کتاب تفکر و سبک زندگی پایه هشتم یافت نشد. با این وجود برخی پژوهش ها به بررسی کتاب مذکور بر اساس مؤلفه های دیگر پرداخته اند که عبارت اند از:

جمالی فر (۱۳۹۵) در تحقیق خود نشان داد که میان برنامه درسی قصد شده و کسب شده و همچنین برنامه درسی قصد شده و اجرا شده در کتاب تفکر و سبک زندگی پایه هشتم همخوانی وجود ندارد. همچنین بیان داشتند برنامه درسی این کتاب نسبتاً مناسب است، اما در مرحله اجرا با مشکلات متعدد مانند ناکافی بودن آموزش معلمان، عدم دسترسی به امکانات مورد نیاز، سنگینی محتوا و... روبه رو است.

معزی و زارعی (۱۳۹۵) در تحقیق خود نشان دادند که در کتاب درسی تفکر و سبک زندگی پایه هفتم به مقدار ۱/۲۵ درصد به اقناع فکری برای پذیرش قلبی و درونی حجاب؛ ۰/۴۹ درصد به ارائه الگوی لباس و پوشش مناسب در راستای تقویت مراتب اسلامی؛ ۰/۲۱ درصد به ارائه خدمات جسمی و روحی توجه شده است و جلب مشارکت سازنده خانواده در اشاعه حیا و عفاف مورد غفلت قرار گرفته است. همچنین، در کتاب درسی تفکر و سبک زندگی پایه هشتم به هیچ کدام از این ابعاد توجه نشده است.

حرفتی و پیری (۱۳۹۶) در پژوهشی به تحلیل محتوای کتاب های تفکر و سبک زندگی دوره اول متوسطه، برحسب میزان توجه به مؤلفه های سرمایه فرهنگی پرداختند. براساس این تحلیل، از میان مؤلفه های سرمایه فرهنگی، بیش ترین توجه بر مؤلفه عینیت یافته بوده و بعد از آن مؤلفه تجسم یافته در رتبه دوم قرار دارد و در نهایت مؤلفه نهادینه کم ترین میزان توجه را دارد.

زوار (۱۳۹۷) به بررسی محتوای کتاب های تفکر و سبک زندگی دوره اول متوسطه (پایه هفتم و هشتم) برحسب میزان توجه به مؤلفه های پیشگیری از اعتیاد بر اساس سند جامع پیشگیری از اعتیاد پرداخت و نتایج به دست آمده نشان می دهد در محتوای کتاب تفکر و سبک زندگی پایه هفتم به مؤلفه آموزش مواد توجه چندانی نشده و در محتوای کتاب هشتم به آموزش مواد بیشترین توجه و کمترین توجه به مؤلفه ابراز وجود و جرأت مندی شده است.

نتایج به دست آمده از تحقیق نیازیان (۱۳۹۷) نشان داد که در محتوای کتاب درسی تفکر و سبک زندگی دوره اول متوسطه پایه هشتم به مهارت های خویشنداری، مهارت کنترل خشم، مهارت کنترل استرس، مهارت اعتماد به نفس و مهارت تصمیم گیری و مهارت کنترل افسردگی توجه شده است و بیشترین میزان به مؤلفه های مهارت زندگی به مهارت تصمیم گیری و کمترین توجه به مؤلفه مهارت کنترل استرس شده است. بیشترین توجه در متن درس و کمترین توجه به مؤلفه ها در آزمایش کنید بوده است.

سرایی و احمدی (۱۳۹۸) در پژوهشی به شناسایی آسیب های موجود در عناصر برنامه درسی تفکر و سبک زندگی مطابق با مدل علمی فرانسیس کلاین، از دیدگاه معلمان درس تفکر و سبک زندگی و دانش آموزان پرداختند. نتایج نشان داد، آسیب های موجود در عناصر برنامه درسی تفکر و سبک زندگی از دیدگاه معلمان، فعالیت های یادگیری، مواد آموزشی، ارزشیابی، گروه بندی و زمان آموزشی و از دیدگاه دانش آموزان، فعالیت های یادگیری، ارزشیابی، مواد آموزشی، زمان و فضای آموزشی بوده است.

یافته های پژوهش صفرپورفیضی (۱۳۹۸) با عنوان «بررسی مؤلفه های تربیت اخلاقی در کتاب های تفکر و سبک زندگی دوره اول متوسطه» نشان داد که در کتاب های تفکر و سبک زندگی دوره اول متوسطه به مسئله مهمی چون تربیت اخلاقی که اساس سند تحول بنیادین آموزش و پرورش و سند ملی برنامه درسی است، مطرح نشده است.

رمضی (۱۳۹۹) در پژوهشی بر اثربخشی کتاب تفکر و سبک زندگی پایه هشتم بر کنترل استرس و خشم دانش آموزان دختر دوره متوسطه اول در شهر اراک پرداخت. براساس یافته های این پژوهش دانش آموزان پایه هشتم در ابتدای سال تحصیلی و قبل از اینکه کتاب تفکر و سبک زندگی را آموزش ببینند، توانایی و مدیریت کمی برخشم و استرس خود داشته اند ولی پس از آموزش کتاب فوق این مدیریت و کنترل خشم و استرس بهتر و خوب تر شده است و باعث عملکرد بهتر در روابط اجتماعی آن ها شده است.

خدیور (۱۳۹۹) در تحلیل محتوای کتاب تفکر و سبک زندگی پایه هشتم بر مبنای مؤلفه های پدیده جهانی شدن به این نتیجه رسید که در کتاب مذکور، بیشترین توجه به مؤلفه آموزش شهروندی و کمترین میزان توجه به مؤلفه های آموزش محیط زیست می باشد. همچنین این کتاب در زمینه پرداختن به مؤلفه های جهانی شدن، نیمه فعال می باشد.

روش پژوهش

پژوهش حاضر از نظر رویکرد پژوهش، کیفی و جامعه آماری شامل کتاب تفکر و سبک زندگی پایه هشتم (چاپ ۱۴۰۰) است. برای بررسی و تحلیل محتوایی کتاب مورد پژوهش از الگوی ویلیام رومی استفاده شد. جهت تحلیل محتوای متن کتاب، ۶ صفحه از هر بخش به صورت نمونه گیری تصادفی و برای تحلیل محتوای تصویری، تمامی تصاویر کتاب به عنوان نمونه مورد مطالعه انتخاب شدند. رومی در تحلیل محتوای یک کتاب درسی میزان درگیر کردن با موضوع و ... را مورد بررسی قرار داده

است. وی در این روش جملات را به دو نوع جمله‌های «لفظی» و «درکی» تفکیک می‌نماید. مقصود از «جمله‌های لفظی» آن دسته از دانش و اطلاعاتی است که به صورت مستقیم و بی‌واسطه معلوماتی را در اختیار فراگیر قرار می‌دهد. بدون آن که فراگیر در آن دخل و تصرف نماید. در مقابل «جمله‌های درکی» به آن دسته از جمله‌هایی گفته می‌شود که با درگیر و فعال کردن ذهن، فراگیر به یافته‌ها و دانسته‌های تازه دست پیدا می‌کند که خود در آن نقش پویایی داشته است (حسن‌مرادی، ۱۳۹۹). واحد تحلیل در بخش تحلیل متن، جمله و در بخش تحلیل تصاویر، تصویر می‌باشد. براین اساس محتوای کتاب به دو قسمت متن و تصاویر تقسیم شد. هر قسمت با توجه به روش شرح داده شده مقوله‌بندی گردید، سپس ضریب درگیری هر قسمت با توجه به فرمول ویلیام رومی محاسبه شد تا مشخص شود متن و تصاویر کتاب، تا چه اندازه موجب درگیری فعال دانش‌آموزان می‌شود.

الف) تجزیه و تحلیل محتوای متن کتاب براساس تکنیک ویلیام رومی

برای تحلیل متن کتاب درسی بر اساس روش رومی، گام‌های زیر طی می‌شود (معروفی و یوسف زاده، ۱۳۹۷):

- ۱- ابتدا ده صفحه یا بیشتر از قسمت‌های مختلف کتاب را به طور تصادفی انتخاب می‌کنیم.
- ۲- بیست و پنج جمله متوالی را از هر صفحه انتخاب و هریک را در یکی از مقوله‌های مربوطه دسته بندی می‌کنیم (اگر در یک صفحه کمتر از ۲۵ جمله وجود داشته باشد، شمارش جمله‌ها را تا صفحه بعدی ادامه می‌دهیم).
- واحد تحلیل متن در این روش جمله است. جمله واحد معنی دار واقعی و کوچکترین جزء تحلیل محسوب می‌شود و پس از خواندن جملات با توجه به مفهوم، هر جمله در مقوله‌های زیر دسته بندی می‌شود:

جدول ۱- انواع جملات فعال و غیرفعال در متن

مقوله	توضیحات
جمله‌های غیرفعال (لفظی)	(a) معرف جملاتی که حقیقتی را بیان می‌کنند. به گونه‌ای که فهم اطلاعات نیازی به تلاش ذهنی اضافه نداشته باشد. (b) معرف جملاتی است که به بیان نتیجه‌گیری یا تعمیم می‌پردازند. (c) کلیه جملاتی که یک مفهوم را تعریف می‌کنند. (d) سؤالاتی که در بلافاصله پاسخ آن‌ها در متن داده شده است.
جمله‌های فعال (درکی)	(e) سؤالاتی که فراگیران برای پاسخ‌گویی به آن باید به تحلیل اطلاعات بپردازند. (f) سؤالاتی که مستلزم نتیجه‌گیری و استنباط شخصی یادگیرنده باشد. (g) دستورالعمل‌هایی که از یادگیرنده اجرا و تحلیل برخی فعالیت‌ها را می‌خواهد. (h) سؤالاتی که برای ترغیب علایق فراگیران مطرح می‌شود و جوابی در متن درس ندارد.
مقوله خنثی	(i) جملاتی که در هیچ یک از مقوله‌های فوق نگنجد.

از تقسیم مقوله‌های فعال (e+f+g+h+i) بر مقوله‌های غیر فعال (a+b+c+d) ضریب درگیری دانش‌آموزان به متن کتاب به دست می‌آید. به عقیده ضریب درگیر شدن دانش‌آموز با کتاب نشان‌دهنده محتوای فعال یا غیرفعال است. زمانی که این ضریب کمتر از ۰,۴ باشد، نشانگر آن است که کتاب صرفاً به ارائه اطلاعات می‌پردازد و از فراگیران می‌خواهد تا مطالب را حفظ نمایند. در چنین کتاب‌هایی فراگیر در امر یادگیری فعل نیست و مطالب را در ذهن خود انباشته می‌سازد. از نظر رومی ضریب

مناسب برای فعال بودن محتوا عددی بین ۰,۴ تا ۱,۵ است. در چنین محتوایی فراگیران توانایی‌های تفکر، مشاهده و تحلیل-گری را کسب می‌نمایند. همچنین ضریب درگیری بیش از ۱,۵ نشانگر آن است که تمامی جملات و تصاویر کتاب از فراگیر انتظار دارد به‌طور مرتب و مداوم به تجزیه و تحلیل بپردازد و دیگر امکان ارایه اطلاعات علمی به اندازه کافی وجود ندارد (حسن‌مرادی، ۱۳۹۹).

$$\text{ضریب درگیری فراگیر با متن} = \frac{e + f + g + h + i}{a + b + c + d} = \frac{\text{مجموع تعداد مقوله های فعال}}{\text{مجموع تعداد مقوله های غیرفعال}}$$

ب) تجزیه و تحلیل تصاویر کتاب براساس تکنیک ویلیام رومی

برای تعیین ضریب درگیری تصاویر کتاب بر اساس روش ویلیام رومی باید مراحل زیر را به ترتیب انجام داد (معروفی و یوسف زاده، ۱۳۹۷):

۱- ابتدا به طور تصادفی ده شکل یا نمودار موجود در کتاب را انتخاب می‌کنیم (در تحلیل حاضر تمامی تصاویر کتاب مورد بررسی قرار گرفته‌اند).

۲- هر شکل یا نمودار را تحلیل می‌کنیم و در یک یا چند مقوله از مقوله‌های زیر قرار می‌دهیم.

جدول ۲- انواع تصاویر کتاب بر اساس الگوی ویلیام رومی

مقوله	علامت اختصاری	توضیحات
غیرفعال	a	تصاویر و نمودارهایی که به‌طور مستقیم هدف را توصیف می‌کنند و یادگیرنده نیازی به فعالیت ذهنی خاصی ندارد.
فعال	b	تصاویری که مستلزم فعالیت ذهنی یادگیرنده یا استفاده از اطلاعات جانبی برای فهم هدف تصویر است.
خنثی	c	معرف تصاویری است که توضیح می‌دهند برای انجام یک فعالیت، چه مرحله‌ای طی شود و از چه وسایلی استفاده شود.
	d	معرف تصاویر و نمودارهایی است که در هیچ‌کدام از مقوله‌های فوق نمی‌گنجد.

در اینجا مقوله a غیرفعال و مقوله b در گروه مقولات فعال قرار می‌گیرد. مقوله‌های d و c نیز خنثی بوده و نقشی در تعیین ضریب درگیری ایفا نمی‌کنند. شاخص درگیری یادگیرنده در نمودارها و تصاویر، براساس فرمول زیر محاسبه می‌شود.

$$\text{ضریب درگیری فراگیر با تصاویر و نمودارها} = \frac{b}{a} = \frac{\text{تعداد تصاویر فعال}}{\text{تعداد تصاویر غیرفعال}}$$

یافته‌های پژوهش

تحلیل محتوای کتاب تفکر و سبک زندگی پایه هشتم براساس روش ویلیام رومی در حوزه متن

در این پژوهش به تحلیل محتوای کتاب تفکر و سبک زندگی پایه هشتم متوسطه اول، چاپ ۱۴۰۰ بر اساس روش ویلیام رومی پرداخته شده است. ویلیام رومی محدوده ۰/۴ تا ۱/۵ را مخصوص کتاب‌هایی می‌داند که به صورت متعادل مطالب را ارائه داده‌اند. ضرایب کمتر از ۰/۴ شامل آن دسته از کتاب‌هایی می‌شود که فقط اطلاعات و حقایق را به فراگیر ارائه می‌دهند بدون اینکه او را به تجزیه و تحلیل و تفکر وادارند. همچنین ضرایب درگیری بیش از ۱/۵ مختص کتاب‌هایی است که فقط از یادگیرنده تجزیه و تحلیل و فعالیت می‌خواهند بدون اینکه به وی پیش نیاز و مواد خام اولیه و اطلاعات و حقایق زیر بنای استدلال را بدهند (عالم زاده، ۱۳۹۶). کتاب تفکر و سبک زندگی پایه هشتم دارای ۷ بخش است که در ۲۰۰ صفحه ارائه شده است. برای تحلیل متون کتاب از هر بخش، ۶ صفحه به صورت تصادفی به عنوان نمونه تحلیل انتخاب شد (از آنجا که بخش هفتم کتاب تفکر و سبک زندگی پایه هشتم، شامل فعالیت اختیاری برای دانش آموزان است هیچ گونه محتوای متنی برای این بخش طراحی نشده است). نتایج به دست آمده از تجزیه و تحلیل واحدهای متن، در جدول (۳) ارائه گردیده است. همان گونه که در جدول (۳) نمایان است در مجموع ۳۷۳ واحد متن مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفتند که از این بین حدود ۴۴ درصد از واحد های مورد بررسی در مقوله a (بیان حقایق و واقعیت‌ها)، حدود ۱۱ درصد در مقوله b (بیان نتایج و اصول کلی)، حدود ۱۳ درصد در مقوله c (بیان تعاریف) و حدود ۱ درصد در مقوله d (سؤالاتی که بلافاصله جواب آن‌ها در متن مطرح شده است) قرار داشته‌اند. همان طور که ملاحظه می‌شود، حدود ۷۰ درصد متن مربوط به مقوله‌های غیرفعال است که از این میان مقوله a دارای بیش‌ترین فراوانی (۴۳,۹۶ درصد) و مقوله d دارای کم‌ترین فراوانی (۱,۰۷ درصد) است. در دسته مقولات فعال، حدود ۱۰ درصد از واحدهای متن در مقوله e (سؤالات مطرح شده ای که مستلزم تجزیه و تحلیل توسط دانش آموز است)، حدود ۴ درصد در مقوله f (سؤالاتی که از یادگیرنده می‌خواهد نتایج به دست آورده خود را تجزیه تحلیل کند)، حدود ۱ درصد در مقوله g (جملاتی که از یادگیرنده می‌خواهد آزمایشی انجام دهد) و حدود ۱۳ درصد در مقوله h (سؤالاتی که برای جلب توجه دانش آموز عنوان شده و جواب آن به وسیله کتاب داده نشده است) قرار داشته‌اند. در بخش مقولات فعال (۲۸,۴ درصد واحدهای تحلیل متن) مقوله h دارای بیش‌ترین فراوانی (۱۳,۱۳ درصد) و مقوله g دارای کم‌ترین فراوانی (۱,۳۴ درصد) است.

در مجموع نتایج نشان داد که حدود ۷۰ درصد واحدهای مورد بررسی در مقولات غیرفعال (a+b+c+d)، حدود ۲۸,۴ درصد واحدهای تحلیل شده در مقولات فعال (e+f+g+h) و حدود ۲ درصد واحدهای متن نیز در مقوله خنثی (i) قرار گرفتند. از تقسیم مقولات فعال بر غیرفعال ضرب درگیری واحدهای متن به دست آمد. بر این اساس ضریب درگیری یادگیرنده با متن کتاب تفکر و سبک زندگی پایه هشتم، ۰,۴ است که براساس روش رومی در گستره تعیین شده یعنی ۰,۴ تا ۱,۵ قرار دارد و نشان از فعال بودن محتوای کتاب می‌باشد.

$$\frac{\text{مجموع تعداد مقوله های فعال}}{\text{مجموع تعداد مقوله های غیرفعال}} = \frac{۱۰۶}{۲۶۰} = ۰,۴$$

جدول ۳- داده‌های تحلیل محتوای متن کتاب تفکر و سبک زندگی پایه هشتم

مقولات	مقولات غیرفعال				مقولات فعال				مقوله خنثی	جمع مقولات	درصد فراوانی	ضریب درگیری
	a	b	c	d	e	f	g	h				
۹	۳	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱	۰	۴	۱,۰۷	۰/۳۳
۱۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱	۰	۱	۱	۳	۰,۸	-
۱۱	۰	۰	۰	۰	۰	۲	۰	۳	۰	۵	۱,۳۴	-
۱۲	۰	۰	۰	۰	۰	۲	۱	۶	۰	۹	۲,۴۱	-
۲۰	۶	۲	۱۴	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۲۲	۵,۸۹	۰
۲۵	۳	۴	۵	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱۲	۳,۲۱	۰
۴۰	۲	۱	۰	۰	۰	۰	۰	۳	۰	۶	۱,۶۰	۱
۴۵	۹	۰	۲	۰	۰	۰	۰	۱	۰	۱۲	۳,۲۱	۰/۰۹
۵۲	۴	۳	۱	۰	۲	۰	۰	۳	۰	۱۳	۳,۴۸	۰/۶۲
۵۳	۴	۲	۱	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۷	۱,۸۷	۰
۵۴	۶	۳	۰	۰	۱	۰	۲	۱	۰	۱۳	۳,۴۸	۰/۴۴
۵۵	۵	۰	۴	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۹	۲,۴۱	۰
۶۲	۲	۰	۰	۰	۸	۲	۰	۵	۰	۱۷	۴,۵۵	۰/۷۵
۶۵	۰	۰	۰	۴	۳	۱	۰	۴	۰	۱۲	۳,۲۱	۲
۶۶	۳	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۳	۰,۸	۰
۶۷	۲	۰	۰	۰	۵	۱	۰	۵	۰	۱۳	۳,۴۸	۵/۵
۶۸	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱	۰	۱	۰,۲۶	-
۷۲	۱	۲	۰	۰	۰	۰	۱	۰	۱	۵	۱,۳۴	۰/۳۳
۷۷	۳	۱	۱	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۵	۱,۳۴	۰
۸۰	۱۸	۰	۰	۰	۱	۰	۰	۱	۰	۲۰	۵,۳۶	۰/۱۱
۸۶	۹	۰	۰	۰	۲	۰	۰	۰	۰	۱۱	۲,۹۴	۰/۲۲
۹۰	۵	۲	۱	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۸	۲,۱۴	۰
۹۵	۱	۰	۲	۰	۱	۱	۰	۴	۱	۱۰	۲,۶۸	۲
۱۰۳	۷	۲	۳	۰	۰	۰	۱	۰	۰	۱۳	۳,۴۸	۰/۰۸
۱۱۷	۱۱	۴	۶	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۲۱	۵,۶۳	۰
۱۲۵	۰	۰	۰	۰	۵	۱	۰	۴	۰	۱۰	۲,۶۸	-
۱۲۸	۴	۱	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۵	۱,۳۴	۰
۱۳۰	۳	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۳	۰,۸	۰
۱۳۱	۰	۰	۰	۰	۳	۴	۰	۳	۰	۱۰	۲,۶۸	-
۱۳۲	۱۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱۰	۲,۶۸	۰
۱۳۷	۵	۱	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۶	۱,۶۰	۰
۱۳۹	۸	۰	۰	۰	۱	۰	۰	۱	۲	۱۲	۳,۲۱	۰/۲۵
۱۴۱	۴	۱	۵	۰	۰	۰	۰	۱	۲	۱۳	۳,۴۸	۰/۱
۱۵۲	۳	۷	۵	۰	۲	۰	۰	۰	۰	۱۷	۴,۵۵	۰/۱۳

۱۶۶	۴	۲	۰	۰	۳	۰	۰	۱	۰	۱۰	۲,۶۸	۰/۶۶
۱۷۷	۱۹	۴	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۲۳	۶,۱۶	۰
جمع	۱۶۴	۴۲	۵۰	۴	۳۷	۱۵	۵	۴۹	۷	۳۷۳	۱۰۰	۰/۴
درصد	۴۳,۹۶	۱۱,۲۶	۱۳,۴۰	۱,۰۷	۹,۹۱	۴,۰۲	۱,۳۴	۱۳,۱۳	۱,۸۷	۱۰۰	--	--

تحلیل محتوای کتاب تفکر و سبک زندگی پایه هشتم براساس روش ویلیام رومی در حوزه تصاویر

در تحلیل تصاویر، ابتدا تمامی تصاویر کتاب تفکر و سبک زندگی پایه هشتم به صورت بخش به بخش براساس تکنیک ویلیام رومی بررسی شد. در اینجا مقوله a در زمره شیوه ارائه غیرفعال و مقوله b در زمره شیوه ارائه فعال قرار می‌گیرد. مقوله‌های d و c نیز خنثی بوده و نقشی در تعیین ضریب درگیری ایفا نمی‌کنند. از تقسیم مقوله‌ی فعال (b) بر مقوله‌ی غیرفعال (a) شاخص درگیری دانش‌آموزان با تصاویر کتاب به دست آمد. نتایج بررسی تصاویر بر اساس مقولات تکنیک ویلیام رومی در جدول (۴) قرار داده شدند. در این تحلیل، ۸۹ واحد تصویری مورد تحلیل و بررسی قرار گرفت که ۷ واحد تصویری در مقوله‌ی فعال (b)، ۶۸ واحد تصویری در مقوله‌ی غیرفعال (a) و ۱۴ واحد تصویری در مقوله‌ی خنثی (c+d) قرار گرفتند. بر اساس جدول (۴)، بخش اول کتاب شامل ۱۵ واحد تصویری است که ۱۰ واحد آن به روش غیرفعال و ۲ واحد آن به روش فعال ارائه گردیده است. ضریب درگیری به دست آمده در بخش اول ۰,۲ است که بیانگر فعال نبودن تصاویر طراحی شده در بخش اول است. در بخش دوم و سوم هیچ واحد تصویری فعالی یافت نشد. لذا ضریب درگیری یادگیرنده با محتوای تصویری بخش دوم و سوم صفر است. بر این اساس می‌توان گفت، تصاویر بخش دوم و سوم به شیوه‌ای غیرفعال طراحی شده است. بخش چهارم کتاب دارای ۱ واحد تصویری فعال و ۱۲ واحد تصویری غیرفعال است. ضریب درگیری محاسبه شده برای تصاویر بخش چهارم برابر ۰,۰۸ است، و تصاویر به صورت غیرفعال طراحی شده است و زمینه مناسب برای فعالیت یادگیرنده را فراهم نمی‌سازد. بخش پنجم کتاب شامل ۴ واحد تصویری فعال و ۱۰ واحد تصویری غیرفعال می‌باشد. با توجه به اینکه ضریب درگیری محاسبه شده برای بخش پنجم ۰,۴ است، می‌توان گفت تصاویر این بخش به گونه‌ای فعال طراحی شده‌اند. در بخش ششم کتاب هیچ واحد تصویری فعالی یافت نشد، بنابراین ضریب درگیری به دست آمده برای بخش ششم صفر می‌باشد. از آنجا که بخش هفتم کتاب تفکر و سبک زندگی پایه هشتم، شامل فعالیت اختیاری برای دانش‌آموزان است هیچ گونه تصویری برای این بخش طراحی نشده است. بنابراین تعداد واحد های تصویری فعال و غیرفعال بخش هفتم صفر می‌باشد و ضریب درگیری این بخش نیز صفر است. همان‌طور که در جدول (۴) مشخص شده، ضریب درگیری تصاویر کل کتاب ۰,۱ است که در محدودای کمتر از آنچه رومی مشخص کرده است (۰,۴ تا ۱,۵) قرار داد. بنابراین با توجه به معیار های روش تحلیل ویلیام رومی، تصاویر کتاب تفکر و سبک زندگی پایه هشتم متوسطه اول چاپ ۱۴۰۰ به شیوه‌ای فعال طراحی نشده است و یادگیرنده را نسبت به یادگیری برانگیخته نمی‌کند.

$$\frac{\text{تعداد تصاویر فعال}}{\text{تعداد تصاویر غیرفعال}} = \frac{7}{68} = 0.1$$

جدول ۴- داده‌های تحلیل محتوای تصاویر کتاب تفکر و سبک زندگی پایه هشتم

بخش / مقوله	مقوله غیرفعال	مقوله فعال	مقولات خنثی		جمع	درصد فراوانی	ضریب درگیری
			a	b			
بخش اول	۱۰	۲	۰	۳	۱۵	۱۶,۸۵	۰,۲
بخش دوم	۱۳	۰	۰	۰	۱۳	۱۴,۶۰	۰
بخش سوم	۴	۰	۰	۰	۴	۴,۴۹	۰
بخش چهارم	۱۲	۱	۰	۵	۱۸	۲۰,۲۲	۰,۰۸
بخش پنجم	۱۰	۴	۰	۲	۱۶	۱۷,۹۷	۰,۴
بخش ششم	۱۹	۰	۰	۴	۲۳	۲۵,۸۴	۰
بخش هفتم	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰
جمع	۶۸	۷	۰	۱۴	۸۹	۱۰۰	۰,۱
درصد	۷۶,۴۰	۷,۸۶	۰	۱۵,۷۳	۱۰۰	--	--

بحث و نتیجه‌گیری

با عنایت بر نظام آموزشی متمرکز کشور و جایگاه مهم کتب درسی در تعلیم و تربیت دانش‌آموزان کشور، پژوهش حاضر با هدف تحلیل محتوای کتاب تفکر و سبک زندگی پایه هشتم از نظر میزان درگیری فعال فراگیران براساس تکنیک ویلیام رومی انجام شد. رومی بیان می‌دارد حدود ضریب درگیری مناسب برای یک کتاب فعال عددی بین ۰,۴ تا ۱,۵ است. همچنین ضرایب کمتر از ۰,۴ و بیش از ۱,۵ را جزء آن دسته از کتاب‌هایی محسوب می‌کند که مناسب دانش‌آموزان نیستند. در پژوهش حاضر با تحلیل و بررسی بخش محتوای متن کتاب، ضریب درگیری یادگیرنده با متن عدد ۰,۴ به دست آمد. بنابراین متن کتاب از پویایی لازم جهت برانگیختن فراگیران برخوردار می‌باشد، هرچند که عدد ۰,۴ حداقل ضریب قابل قبول برای کتاب است و با توجه به عدد ۰,۴ ذکر این نکته لازم است که ضریب درگیری در کمترین محدوده مشخص شده (۰,۴ تا ۱,۵) قرار دارد. دلیل این موضوع را می‌توان در متن کتاب جستجو کرد. از آنجا که بیشتر سؤالات و جملات چالشی در بخش‌هایی خاصی از کتاب جای گرفته‌اند، متن اصلی کتاب بیشتر به مؤلفه a (بیان حقایق و واقعیت‌ها) پرداخته است و این خود دلیلی بر کم بودن ضریب درگیری متن می‌باشد. این امر باعث شده دانش‌آموزان حداقل درگیری لازم را با متن کتاب داشته باشند و در برخی از قسمت‌های کتاب بیش از اندازه بر درگیری و پرسش و پاسخ با دانش‌آموزان پرداخته شده است. از این رو با توجه به اهمیت متن کتاب درسی و درگیری فعال فراگیران در امر یاددهی-یادگیری، نیاز به افزایش ضریب درگیری متن کتاب درسی احساس می‌شود. از این رو شایسته است، مؤلفان و متخصصان حوزه برنامه‌ریزی درسی توجه ویژه‌ای به متن کتاب و توازن مؤلفه‌های قرار داده شده در آن داشته باشند و با اصلاح محتوای متن کتاب و ایجاد توازن در آن، بر میزان فعال بودن و پویایی متن کتاب افزایش ببفزایند. علاوه بر محتوای متن، محتوای تصویری کتاب از اهمیت بالایی در انتقال مطالب به صورت مستقیم و غیرمستقیم برخوردار است. در تحلیل حاضر، ضریب درگیری محتوای کتاب در قسمت تصاویر ۰,۱ به دست آمد که در محدوده کمتر از آنچه رومی مشخص کرده است (۰,۴ تا ۱,۵) قرار داد و این امر نشان دهنده آن است که تصاویر کتاب تفکر و سبک زندگی پایه هشتم، موجب درگیری فعال فراگیران نمی‌شود. تنها در یک بخش از کتاب (بخش پنجم)، ضریب

درگیری تصاویر ۰,۴ به دست آمد که از حداقل ضریب درگیری لازم جهت درگیری فعال فراگیران برخوردار بود. می‌توان گفت مهم‌ترین عامل مؤثر بر کاهش ضریب درگیری تصاویر کتاب، استفاده افراطی از تصاویر توصیفی است. دانش آموزان در اولین مواجهه با کتاب، ابتدا آن را ورق زده و تصاویر آن را رصد می‌کنند. کارشناسان و تصویر سازان کتاب‌های درسی بر این باورند که برای انتقال صحیح پیام باید تصویر خوب و متناسب را مکمل متن دانست. این امر تا جایی اهمیت دارد که می‌تواند خلاقیت را شکوفا سازد و او را به مطالعه ترغیب کند (قربانی، غلامی، داداش زاده، ۱۳۹۶). لذا با توجه به این موضوع و در جهت افزایش ضریب درگیری تصاویر کتاب، پیشنهاد می‌شود که مؤلفان کتب درسی در تهیه و انتخاب تصاویر کتب درسی، معیارهای لازم جهت درگیری فعال فراگیران را در نظر گرفته و همچنین توجه لازم را در استفاده متعادل از تصاویر فعال و غیرفعال داشته باشند.

منابع

- براهوئی مقدم، نورمحمد. (۱۳۹۸). تحلیل محتوای کتاب زیست شناسی پایه یازدهم از منظر فعال یا غیرفعال بودن براساس روش ویلیام رومی. فصلنامه علمی-تخصصی پژوهش در آموزش زیست شناسی، ۱(۳): ۵۳-۷۲.
- پوراحسان، سودابه؛ رحیمی، مهدی؛ زندوانیان، احمد. (۱۳۹۹). تحلیل محتوای کتاب فیزیک (۲) رشته ریاضی فیزیک از دیدگاه الگوی خلاقیت پلسک. نشریه علمی-پژوهشی پژوهش‌های برنامه درسی، ۱۰(۱): ۱۳۴-۱۵۶.
- تازیکی، طیبیه؛ مرادی، آسیه؛ قاسم‌زاده، سوگند. (۱۳۹۷). تحلیل کتاب‌های درسی فارسی دوره دوم ابتدایی دانش آموزان کم‌توان ذهنی بر اساس الگوی ویلیام رومی. فصلنامه علمی-پژوهشی کودکان استثنایی، ۲۰(۳): ۸۹-۹۸.
- جمالی فر، محمدعلی؛ هاشمی مقدم، سید شمس الدین؛ عابدی کرجی بان، زهره؛ فقیهی، علیرضا. (۱۳۹۵). بررسی همخوانی برنامه درسی قصد شده درس تفکر و سبک زندگی پایه هشتم دوره اول متوسطه با برنامه درسی اجرا شده و کسب شده. فصلنامه علمی-پژوهشی خانواده و پژوهش، ۱۳(۴): ۴۲-۲۱.
- حرفتی سبحانی لیل آبادی، محمد؛ پیری، موسی. (۱۳۹۶). تحلیل محتوای کتاب‌های تفکر و سبک زندگی دوره اول متوسطه، برحسب میزان توجه به مؤلفه‌های سرمایه فرهنگی. فصلنامه علمی مطالعات میان فرهنگی، ۱۲(۳۱): ۱۱۷-۱۴۲.
- حسن‌مرادی، نرگس. (۱۳۹۹). تحلیل محتوای کتاب درسی. تهران: نشر آبیژ.
- حقوق‌دی، مجید؛ مالیر، آمنه؛ قاسمخانی، فرشاد. (۱۳۹۹). میزان درگیری فعال دانش‌آموزان پایه ششم ابتدایی با محتوای کتاب مطالعات اجتماعی و ریاضی از دیدگاه معلمان شهرستان تفرش. فصلنامه علمی-تخصصی رویکردی نو در علوم تربیتی، ۳(۱): ۶۰-۷۵.
- خدیور، زهرا. (۱۳۹۹). تحلیل محتوای کتاب تفکر و سبک زندگی هشتم متوسطه از مؤلفه‌های جهانی شدن، اولین کنفرانس ملی پژوهش‌های کاربردی در فرایندهای تعلیم و تربیت، میناب، <https://civilica.com/doc/1116306>
- دهقانی، مرضیه. (۱۳۹۶). تحلیل محتوای کتاب کار و فناوری، مطالعات اجتماعی، فارسی و قرآن پایه ششم ابتدایی از نظر میزان درگیری فعال فراگیران بر اساس تکنیک ویلیام رومی. فصلنامه علمی-پژوهشی پژوهش در برنامه ریزی درسی، ۱۴(۵۵): ۱۲۴-۱۴۶.
- دهقانی، مرضیه؛ پاک‌مهر، حمیده. (۱۳۹۴). میزان درگیری فعال دانش‌آموزان پایه ششم ابتدایی با محتوای کتب جدید التألیف علوم و ریاضی. فصلنامه علمی-پژوهشی پژوهش در برنامه ریزی درسی، ۱۲(۴۷): ۷۴-۸۹.
- رحمانی، احسان؛ مزیدی، محمد؛ محمدی، دانش؛ ایمانی فر، لیلا. (۱۳۹۸). بررسی تطبیقی کتاب عربی اول راهنمایی با کتاب عربی پایه ی هفتم از منظر فعال و غیرفعال بودن بر اساس روش ویلیام رومی. نشریه علمی-پژوهشی پژوهش‌های برنامه درسی، ۹(۱): ۱۶۷-۱۸۷.

رمضی، عصمت. (۱۳۹۹). مروری بر اثر بخشی کتاب تفکر و سبک زندگی (پایه هشتم) بر کنترل استرس و خشم (مورد مطالعه: دانش آموزان شهرستان اراک)، ششمین کنفرانس سراسری دانش و فناوری علوم تربیتی مطالعات اجتماعی و روانشناسی ایران، تهران، <https://civilica.com/doc/1117149>

زوار، تقی؛ پیری، موسی؛ کریمیان، هاجر. (۱۳۹۷). تحلیل محتوای کتاب‌های تفکر و سبک زندگی دوره اول متوسطه برحسب میزان توجه به مؤلفه های پیشگیری از اعتیاد. فصلنامه علمی اعتیادپژوهی، ۱۲ (۵۰): ۲۵-۴۲.

سرایی، مرضیه؛ احمدی، پروین. (۱۳۹۸). آسیب‌شناسی برنامه درسی تفکر و سبک زندگی در دوره متوسطه اول. فصلنامه تدریس پژوهی، ۲۳۱-۲۱۱: (۱)۷.

سهرابی، شهناز؛ موسوی، سیدمحسن؛ قدوسی، فائزه. (۱۳۹۹). تحلیل محتوای کتاب شیمی پایه یازدهم براساس روش ویلیام رومی. فصلنامه علمی-پژوهشی مطالعات آموزشی و آموزشگاهی، ۹ (۴): ۳۷-۶۴.

صفرپورفیضی، ملوک. (۱۳۹۸). بررسی مؤلفه‌های تربیت اخلاقی در کتاب های تفکر و سبک زندگی دوره اول متوسطه. نشریه پژوهش در هنر و علوم انسانی، ۴ (۹): ۷۱-۷۶.

عالم زاده، آمنه سادات. (۱۳۹۶). تحلیل محتوای کتاب ریاضی پایه دهم. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشکده علوم پایه. واحد مرودشت. دانشگاه آزاد اسلامی.

قربانی، محمدرضا؛ غلامی، اعظم؛ داداش زاده، امین. (۱۳۹۶). تحلیل محتوای کتاب زیست شناسی پایه دهم بر اساس روش ویلیام رومی. مجله آموزش پژوهی، ۳ (۱۱): ۵۶-۷۳.

کریمپدورف، کلوس. (۱۳۹۷). تحلیل محتوا: مبانی روش‌شناسی. ترجمه هوشنگ نایبی. تهران: نشر نی.

مرادی‌شهادی، اسما. (۱۳۹۶). تحلیل محتوای کتاب پایه ششم (چاپ ۱۳۹۵) با استفاده از تکنیک ویلیام رومی. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشکده علوم پایه. واحد بندرعباس. دانشگاه آزاد اسلامی.

مصلح امیردهی، هادی؛ احمدی جویباری، مریم. (۱۳۹۸). بررسی میزان فعال و غیرفعال بودن محتوای کتاب هدیه آسمانی پایه پنجم ابتدایی بر اساس تکنیک ویلیام رومی. فصلنامه علمی-ترویجی پویا در آموزش علوم انسانی، ۵ (۱۷): ۲۸-۳۹.

معروفی، یحیی؛ یوسف‌زاده، محمدرضا. (۱۳۹۷). تحلیل محتوا در علوم انسانی (راهنمای عملی تحلیل کتاب‌های درسی). همدان: نشر دانشجو.

معزی، لیلا؛ زارعی، رضا. (۱۳۹۵). تحلیل محتوای کتاب درسی تفکر و سبک زندگی دوره متوسطه اول در مورد ترویج و تعمیق فرهنگ حجاب بر اساس اهداف سند تحول بنیادین. فصلنامه علمی-پژوهشی زن و جامعه، ۷ (۲۷): ۱۹۳-۲۰۸.

نوریان، محمد. (۱۳۹۴). روش‌های ارزشیابی کتاب‌های درسی با تأکید بر تحلیل محتوای کمی و کیفی. تهران: نشر شورا.

نوریان، محمد. (۱۳۹۵). راهنمای عملی تحلیل محتوای کمی و کیفی کتاب‌های درسی دوره ابتدایی. تهران: نشر شورا.

نیازیان، عباس؛ سلیمی، لادن؛ نیازیان، ملیحه. (۱۳۹۷). مطالعه موردی کتاب درسی تفکر و سبک زندگی متوسطه اول بر اساس مولفه مهارت های زندگی متمرکز، سومین کنفرانس ملی رویکردهای نوین در آموزش و پژوهش، محمودآباد، <https://civilica.com/doc/830133>

یارمحمدیان، محمدحسین. (۱۳۹۲). اصول برنامه‌ریزی درسی. تهران: نشر یادواره کتاب.